

УДК 37.015.311.091.4

ПЕДАГОГІЧНІ ІДЕЇ Г. ВАЩЕНКА ЩОДО ЗМІСТУ ВИХОВАННЯ МОЛОДІ У СВІТЛІ НАЦІОНАЛЬНО-СОЦІАЛЬНИХ ПРОБЛЕМ

Петренко Л.М., к. пед. н.,
доцент кафедри загальної педагогіки та андрагогіки
Полтавський національний педагогічний університет імені В.Г. Короленка

У статті розглянуто педагогічні ідеї Г. Ващенко щодо змісту виховання молоді. Автор указує на домінуючу роль національної спрямованості у системі виховання молоді. Визначено вплив соціального середовища на формування понять «національна свідомість» і «національна ментальність». Підкреслено взаємозалежність між важливістю формулювання життєвої мети й умінням досягти успіху в соціальному середовищі. Зазначено важливу роль держави і суспільства у соціальному розвитку особистості. Обґрунтовано, що школа є головним інститутом соціалізації особистості та виховання молоді на національному ґрунті. Розкрито доцільність формування особистості людини «як наслідок вияву її вільної волі».

Ключові слова: Григорій Григорович Ващенко, національне виховання, соціалізація особистості, національний характер виховання, свобода волі.

В статье рассмотрены педагогические идеи Г. Ващенко относительно содержания воспитания молодежи. Автор отмечает доминирующую роль национальной направленности в системе воспитания молодежи. Определено влияние социальной среды на формирование понятий «национальное сознание» и «национальная ментальность». Подчеркнута взаємозалежність між важливістю формулювання життєвої мети й умінням досягти успіху в соціальному середовищі. Зазначено важливу роль держави і суспільства у соціальному розвитку особистості. Обґрунтовано, що школа є головним інститутом соціалізації особистості та виховання молоді на національному ґрунті. Розкрито доцільність формування особистості людини «як наслідок вияву її вільної волі».

Ключевые слова: Григорий Григорьевич Ващенко, национальное воспитание, социализация личности, национальный характер воспитания, свобода воли.

Petrenko L.M. PEDAGOGICAL IDEAS OF G. VASHCHENKO ACCORDING TO THE CONTENT OF YOUTH UPBRINGING IN THE LIGHT OF NATIONAL-SOCIAL PROBLEMS

In the article the questions of youth upbringing are viewed. The author notes the dominant role of national orientation in the system of youth upbringing. The influence of the social environment on the formation of concepts is determined: “national consciousness”, “national mentality”. The interdependence between the importance of formulating of vital purpose and the ability to succeed in a social environment is emphasized. The important role of the state and society in social development of the personality is noted. It is substantiated that the school is the main institution of socialization of the person and education of young people on a national basis. The importance of personality formation is noted “as a consequence of the manifestation of his free will”.

Key words: Grigoriy Vaschenko, national upbringing, personality socializing, national features of upbringing, free will.

Постановка проблеми. Складні процеси реформування освіти в Українській державі привертають увагу науковців до питань змісту виховання української молоді. Розбудова української державності залежить від виховання нового покоління молоді, здатної до успішного поєднання особистих та національно-державних інтересів. Питання змісту виховання особливо гостро стояло в період національно-визвольних змагань та духовного відродження України на початку ХХ ст. Яскравим представником педагогічної думки того часу з питань виховання молоді був палкий патріот України, педагог, психолог, науковець Григорій Ващенко. До його педагогічної спадщини ми звертаємося нині, коли суспільство в очікуванні змін, проведення дієвих реформ.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У процесі наукового пошуку з'ясовано, що дослідженню питання змісту виховання молоді у спадщині Г. Ващенко присвячені праці А. Бойко, О. Вишневського, О. Гентош, В. Кульчицького, В. Моргуна, М. Стельмаховича, Г. Хілліга.

Педагогічні ідеї Г. Ващенко були предметом вивчення Г. Бугайцевої, С. Головчук, О. Гука, Н. Дем'яненко, В. Огнев'юка. Варто виділити ґрунтовність дослідження педагогічних ідей Г. Ващенко щодо змісту виховання у світлі національно-соціальної спрямованості професора А. Бойко, викладеного у посібнику «...Служба Богові й Батьківщині». Саме цей аспект дослідження привертає нашу увагу.

Постановка завдання. Метою статті є виокремлення педагогічних ідей Г. Ващенко

щодо змісту виховання як національно-соціального феномену.

Виклад основного матеріалу дослідження. Сучасна педагогічна наука демонструє підвищений інтерес до питань змісту виховання, відродження духовності, моральності, переосмислює здобутки педагогів початку ХХ ст. в контексті викликів сьогодення до питань національного виховання в Україні. Педагогічні ідеї Г. Ващенка щодо змісту виховання української молоді займають вагомe місце в культурно-історичному розвитку нації загалом і окремої особистості зокрема. «Кожного разу, коли відбувається зміна в політичному й господарському житті народів, коли з'являються нові течії, філософські думки, змінюються зміст освіти й виховання молоді», – зазначає педагог [5, с. 397]. Кожен народ створює свою систему виховання, творчо використовуючи властиві йому національні традиції, звичаї, вірування. Заслуга Г. Ващенка в тому, що він розглядав зміст виховання як ключ до вироблення в молоді активної життєвої позиції, соціально значущої діяльності на основі національних інтересів, пріоритетів. Його ідеї є основою для розбудови національної школи і національної держави. Він вважав, що «<...> на розбудову своєї національної освіти й виховання молоді і нам, українцям, варто звернути найбільшу увагу» [6, с. 4]. В українській педагогіці 20-х рр. ХХ ст. педагогічні ідеї щодо виховання молоді висловлювали Г. Ващенко, В. Дурдуківський, І. Огієнко, С. Русова, Л. Українка, І. Франко. Серед названих імен для нас важливими є погляди Г. Ващенка на виховання як на національно-соціального феномену.

Людина народжується і живе в певному соціальному оточенні з яскраво вираженими національними ознаками, що характеризуються мовою, культурою, звичаями. Саме у соціальному оточенні починається усвідомлення причетності до свого народу, нації, закладаються підвалини формування таких понять, як «національна свідомість», «національна гідність», «національні цінності», «ментальна ідентичність», «духовність» та ін. Отже, виховання національно-свідомої особистості – одне із архіважливих завдань виховання. Нація – це реальне соціальне оточення людини, земна спільнота, у житті якої велику роль відіграють загальнолюдські цінності. Г. Ващенко переконливо доводить, що виховання «взагалі» не можливе, воно є глибоко національним за своєю сутністю, змістом, ґрунтується на ідеях національного світогляду, філософії, ідеології з урахуванням національно-культурних традицій, психічних і природних особливостей українців.

Глибоке знання психологічних властивостей українців надає працям Г. Ващенка фундаментальної величі. Національна ідея є стрижнем змісту виховання й основою національно-соціального феномену педагогічної системи виховання молоді визначного педагога. Отже, професор Г. Ващенко обстоював педагогічну ідею національного характеру виховання за своєю сутністю, змістом, характером.

У творчій спадщині Г. Ващенка важливою є ідея відродження історичної пам'яті українського народу, пробудження його національної свідомості через використання традицій. Значення традицій у розвитку людства він порівнює з роллю пам'яті в житті однієї людини, оскільки «<...> функція пам'ятати полягає у збереженні набутого досвіду, <...> бо тільки попередній досвід дає їй можливість з успіхом пристосовуватись до умов життя й боротись за своє існування. Таке ж саме значення традиції в розвитку людства й окремих націй» [3, с. 101]. Педагог вважає, що завданням молоді є збереження й удосконалення того, що створили попередники. У збереженні нації традиції відіграють незамінну роль, оскільки вони підтримують цілість поколінь «минулих, сучасних і майбутніх». Педагогічне значення національно-культурних традицій у вихованні молоді полягає в тому, що вони уособлюють виховні зусилля українського народу впродовж віків. Через систему традицій кожен народ зберігає, удосконалює свою духовну культуру, характер, психологічні особливості і передає їх дітям.

Проте педагог закликає не зупинятись у часовому просторі минулого, а відчувати вимоги сьогодення та бачити перспективи майбутнього. Він наголошує: «Розв'язуючи питання про цілі виховання сучасної української молоді, ми мусимо рахуватися не лише з нашими традиціями, а й з тими завданнями, що ставить перед нами сучасне і майбутнє <...>» [3, с. 162].

Отже, професор Г. Ващенко обґрунтував педагогічну ідею незамінної ролі національно-культурних традицій у вихованні української молоді. Науково обґрунтоване, наповнене національним змістом, належним чином організоване виховання забезпечує духовний розвиток народу, процес соціалізації особистості в суспільстві. Погляди Г. Ващенка на виховання як соціальний інститут суголосні вимогам сьогодення, коли стоїть питання піднесення ролі виховання у суспільному житті.

Що стосується змісту виховання, то Г. Ващенко у ряді праць висловлює свою прихильність до демократичних принципів виховання. Він заперечує авторитар-

ність як у родинному, так і в громадському вихованні. Педагог зазначає, що «<...> є дві протилежні системи виховання взагалі і родинного виховання зокрема. Перша система авторитарна, що тримає дітей у страху перед батьками і педагогами» [2, с. 241]. Хиби такої системи відомі: вона виховує людей забитих, безініціативних, озлоблених. Тому виховання не повинно ламати насильно особистість дитини, не враховуючи її психічні властивості. Країні потрібні рішучі, ініціативні люди із сильним, вольовим характером, здатні ставити перед собою конкретні завдання і долати перешкоди під час їх виконання. Професор, розвиваючи свою думку, вказує на існування другої системи виховання – системи вільного виховання, яка відповідає засадам природовідповідності: «Вона дає дітям повну волю й заперечує справжнє керівництво ними з боку дорослих, обмежуючи роль останніх до піклування про оточення, у якому діти могли б вільно розвиватись відповідно до своїх природних нахилів» [2, с. 241].

Г. Ващенко застерігає, що як суворе виховання, яке супроводжується покараннями, так і надання дітям повної волі матимуть негативні наслідки [2, с. 242]. Тому педагог вважає, що природний шлях виховання лежить десь посередині: «<...> у сучасному вихованні українських дітей треба йти середнім шляхом: уникати зайвої суворості і непотрібних кар і водночас не покладатись цілком на природу, а розумно керувати дітьми, рахуючись із їхніми природними нахилами і здібностями» [2, с. 243]. Отже, за утвердження в суспільстві демократичних принципів життя, а значить і виховання дітей, у педагогіці привертається увага до дитини, розвитку її індивідуальних здібностей, можливостей, потреб. Г. Ващенко демонструє прихильність до реалізації ідеї індивідуального творчого підходу до діяльності дитини під керівництвом учителя. Таким чином, Г. Ващенко формулює педагогічну ідею формування соціально-активної, ініціативної, творчої особистості та педагогічну ідею індивідуального підходу до розвитку творчої, самостійної особистості.

Розвиваючи свої погляди на зміст виховання, Г. Ващенко вважає головною цінністю демократії визнання за людиною свободи волі і свободи вибору, оскільки особистість формується як наслідок її свободної волі. Педагог зазначає, що «ми відрізняємо в людини темперамент, обдарованість, тип і характер». Вони є проявом як вроджених ознак, так і сформованих під впливом соціального оточення у результаті свідомої

праці над собою. Саме так «викристалізується особистість людини як наслідок вияву її свободної волі» [7, с. 134–145]. Отже, Г. Ващенко обґрунтував педагогічну ідею визнання за людиною свободи волі і свободи вибору в її формуванні як особистості. Розв'язання основного завдання виховання молоді педагог тісно пов'язував із вирішенням соціально-політичних завдань, які стоять перед українським народом: об'єднання заради досягнення державної незалежності; відбудова заводів і фабрик, сільського господарства й торгівлі; досягнення високого рівня розвитку духовності, освіти, науки, культури, мистецтва [3, с. 163].

Отже, проблеми виховання української молоді Г. Ващенко розглядає із соціально-педагогічних позицій та з урахуванням національних особливостей. Про соціальну спрямованість педагогічних поглядів науковця свідчить і його розуміння ролі держави і суспільства у житті кожної людини. «Своєю чергою держава і суспільство мусять стежити за тим, щоб кожен член суспільства виконував свої громадські й державні обов'язки і щоб не було експлуатації людини. Крім того, держава і суспільство мусять дбати про такий лад, щоб у кожного члена суспільства поза працею залишався час для задоволення духовних потреб» [3, с. 73].

Свобода відкриває шлях для розвитку творчих здібностей особи, сприяє прояву ініціативи, навиків демократичної, толерантної поведінки і приводить до появи громадянського виховання, яке повинне дати відповідь на питання соціальної справедливості. Професор Г. Ващенко критикує капіталістичне суспільство за жадобу до наживи: «<...> володіючи величезними матеріальними благами, людина розгубила блага духовні» [3, с. 164]. Він переконаний, що нова епоха на перше місце в житті людей поставить не матеріальні цінності, а духовні. Кожен член суспільства робить вибір між авторитарністю і рівністю, тоталітаризмом і демократією.

У сучасних умовах у процесі виховання молоді розвиваються навикі демократичної поведінки, і таке виховання ми називаємо громадянським. Педагог вважав, що виховання як національно-соціальний феномен цілком і повністю залежить від наявного державного устрою. У «Проекті системи освіти в самостійній Україні» Г. Ващенко зазначав, що «державний устрій у самостійній Україні не мусить бути деспотичним: він має відповідати волі народу, себто бути демократичним не на словах тільки, а й на ділі. За такого устрою свобода кож-

ного громадянина мусить бути забезпечена, вона має обмежуватись владою лише тоді, коли хтось порушує свободу і права іншої людини» [6, с. 38].

Педагог зазначає, що для успішної соціалізації молоді в суспільстві варто особливу увагу звернути на її виховання. «Молодь треба виховувати так, щоб для неї на першому місці стояли обов'язки, а потім уже права, щоб кожна молода людина насамперед мала задоволення не з того, що вона посідає в суспільстві те чи інше керівне становище, а з того, що вона чесно виконала свої обов'язки. Таку свідомість треба виховувати в молоді ще з дитинства», – вважає педагог [3, с. 179].

Г. Ващенко наголошує, що саме школа повинна більше уваги приділити громадянському вихованню молоді, оскільки треба не тільки озброїти учнів знаннями, а й привчити їх ретельно виконувати громадські обов'язки, виховуючи цим навички до громадської роботи, риси свідомого громадянина, виховувати в молоді свідомість «своєї національної окремішності», виховувати любов до свого народу. «Свій нарід українець мусить любити так, як діти люблять своїх батьків», – вважає Г. Ващенко [7, с. 172]. У практичному втіленні «любов до Батьківщини мусить підказати їй (молоді – Л. П.), що одно з найважливіших завдань її – це плекання ідеї соборності, єдності українського народу, плекання не лише на словах а й на ділі» [7, с. 176]. Отже, педагог приходиться до висновку, який на сьогодні є дуже актуальним: «<...> головне те, що треба так перебудувати навчально-виховний процес, щоб учні не були пасивним об'єктом його, а щоб вони брали активну участь у ньому під керівництвом педагогів» [3, с. 180]. Таким чином Г. Ващенко формулює педагогічну ідею необхідності громадянського виховання молоді.

Велику увагу в розбудові національної системи виховання Г. Ващенко приділяє родинному вихованню. Педагог дає високу оцінку моральному стану, духовності української родини в дореволюційний період. З перших днів життя людини розпочинається соціалізація особистості в сім'ї. Перші знання, поняття, враження про навколишній світ та життя дитина одержує в сім'ї від матері і батька. Г. Ващенко формулює педагогічну ідею відповідальності батьків як вихователів своїх дітей за вироблення єдиного підходу у вихованні. Педагог зосереджує увагу на необхідності глибоких знань з основ педагогіки та дитячої психології для виховання дітей, їх успішної соціалізації в житті. Суспільно-економічне життя складається так, що дитині потрібен

дитячий садок, школа, дитяче товариство. Людина як соціальна істота приходиться у світ і соціалізується через спілкування спочатку у дитячому товаристві, потім у спільноті, яка має свої звичаї, традиції, свій національний характер, свою національну культуру. Г. Ващенко у ряді своїх праць підкреслює вагомість родинного виховання, моральних устоїв родини. Педагог зазначає: «Велике значення у вихованні має моральна атмосфера, що панує в родині. Шкідливий вплив на дитину мають взаємні сварки батьків, вияви незадоволення життям, пригнічений настрій і т. ін. Навпаки, сердешні й добрі відношення між батьками, їхня життєрадісність і бадьорість, віра в майбутнє благодушно впливають на дитину, посилюють у неї любов до батьків» [4, с. 18]. Підсумовуючи вищезазначене, вважаємо актуальною педагогічну ідею Г. Ващенко щодо посилення виховної функції родини як найважливішого інституту виховання особистості.

Мотивацією, стимулом до успішної соціалізації особистості повинна бути життєва мета: «Основна життєва мета, що її ставить перед собою людина, є рушійною силою в діяльності її, тим стрижнем, навколо якого концентруються сили і здібності. <...> Людина сама ставить перед собою ту чи іншу життєву мету. Відповідно до цієї мети вона не тільки діє, а й виховує і перевиховує себе, себто формує свою особистість» [1, с. 221]. Отже, педагогічна ідея формування у молоді уміння ставити і реалізовувати соціально-значущу мету є життєво необхідною. Не менш важливою цінністю у національній системі виховання педагог вважав виховання волі і характеру, тіловиховання, морально-релігійне виховання та виховання правильних стосунків між людиною і природою.

Узагальнюючи проведений аналіз педагогічних ідей щодо змісту виховання як національно-соціального феномена, можемо впевнено констатувати, що Г. Ващенко зробив науково-обґрунтований висновок про те, що «школа мусить використовувати кожний момент своєї роботи не тільки для того, щоб дати учням знання, а й для того, щоб виховати з них повновартісних, всебічно розвинутих людей і добрих громадян своєї батьківщини» [3, с. 180].

Оскільки виховання є глибоко національним за своєю сутністю, то воно повинно опиратися на національний ідеал, в основі якого лежать загальнолюдські та національні цінності, що є віковими духовними надбаннями народу. Г. Ващенко закликає перебудувати навчально-виховний процес, зорієнтувати його на український ідеал національного виховання, взірець, який би

став стимулом для особистої і громадянської діяльності.

Розкриттю ідеалу національного виховання присвячено такі праці видатного педагога, як «Виховний ідеал», «Виховна роль мистецтва», «Тіловиховання як засіб виховання волі і характеру», у яких Г. Ващенко визначає головну ціль ідеалу національного виховання – служіння Богові та своїй Батьківщині. Педагог підкреслює, що «служба Батьківщині наказує підкоряти свої інтереси потребам українського народу», усвідомлювати не лише як обов'язок, а ширше – як сенс усього життя, без якого неможливо жити [3, с. 177]. Водночас він застерігає від поверховості розуміння ролі ідеалу для виховання молоді: «Традиційний ідеал людини – це не вишивана сорочка, яку можна скинути і все ж таки залишитися українцем. Ідеал людини – це те найкраще, що створив народ у розумінні можливостей людської особистості та її призначення» [3, с. 103].

Академік В. Огнев'юк вважає, що формула «Служіння Богові й Україні» у системі поглядів Г. Ващенка на зміст виховання відіграє ключову роль. По-перше, вона вказує на ідеальну природу цінностей, які засвоюються людиною насамперед із допомогою віри. По-друге, ідеал служіння Богові й Україні вказує на ієрархізм системи. Бог і мораль, що від нього, – це те, що є другим після Бога. Ця формула вказує на системно-ціннісний підхід, хоч Г. Ващенко ціннісних оцінок не дає. Але, відштовхуючись від його формули, ми розуміємо, що людині потрібне не будь-яке виховання, а виховання, у процесі якого формуватимуться цінності, що допомагатимуть налагодити відносини із соціальним, природним середовищем, що й забезпечить особистості належну соціалізацію в суспільстві. Виховання людини на вказаних цінностях дає підстави визначити такі принципи змісту національного виховання за Г. Ващенко: моральність (сфера вселюдського життя); патріотизм (сфера національного життя); громадянськість або демократизм (сфера цивільних або громадянських стосунків); родинність (сфера сімейних стосунків); характерність (сфера індивідуального життя); природовідповідність (відношення людини до себе і навколишнього довкілля) [8, с. 4–5].

Проведене дослідження показує, що звернення Г. Ващенка до національних особливостей виховання і покладення їх в основу системи виховання молоді відобразало сутність підходу педагога до цього питання і дозволило нам виокремити такі педагогічні ідеї: 1) національного характеру виховання за своєю сутністю, зміс-

том, характером; 2) важливості національно-культурних традицій для збереження набутого досвіду поколінь минулих, сучасних і майбутніх; 3) виховання національно-свідомої молоді; 4) формування соціально-активної, ініціативної, творчої особистості; 5) реалізація індивідуального підходу до розвитку творчої, самостійної людини; 6) формування особистості людини як наслідок вияву її свободної волі; 7) забезпечення умов для духовного розвитку особистості; 8) посилення виховної функції родини як найважливішого інституту виховання особистості; 9) формування уміння ставити соціально-значущу мету; 10) виховання волі і характеру в молоді; 11) ідея служби Богові й Батьківщині.

Висновки із проведеного дослідження. Отже, можемо підсумувати, що в педагогічних ідеях професора Г. Ващенка чітко прослідковується домінування національної спрямованості, яка в поєднанні із соціальною направленістю стала основою теорії національного виховання української молоді. Школа у розумінні педагога є основним інститутом соціалізації особистості. Г. Ващенко обґрунтував ідею національного виховання як найбільш прогресивної можливості соціалізації особистості під час підготовки її до життя. Проведене дослідження не вичерпує всіх аспектів педагогічної діяльності Г. Ващенка й потребує цілісного, системного розгляду та аналізу його педагогічної спадщини.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Ващенко Г. Виховання волі і характеру / Г. Ващенко. – Лондон : Вид-во Спілки Української Молоді, 1952. – Ч. 1 : Психологія волі і характеру. – 1952. – 256 с.
2. Ващенко Г. Виховання волі і характеру / Г. Ващенко. – Боффало ; Мюнхен : Вид-во Спілки Української Молоді, 1957. – Ч. 2. – 1957. – 270 с.
3. Ващенко Г. Виховний ідеал : [підруч. для педагогів, виховників, молоді і батьків] / Г. Ващенко. – Полтава : Полтавський вісник, 1994. – 190 с.
4. Ващенко Г. Виховання любові до Батьківщини / Г. Ващенко // Вибрані педагогічні твори / Г. Ващенко. – Дрогобич : Видавнича фірма «Відродження», 1997. – С. 65–101.
5. Ващенко Г. Загальні методи навчання : [підручник для педагогів] / Г. Ващенко. – К. : Українська видавнича спілка, 1997. – 410 с.
6. Ващенко Г. Проект системи освіти в самостійній Україні / Г. Ващенко. – Мюнхен, 1957. – 48 с.
7. Ващенко Г. Хвороби в галузі національної пам'яті / Г. Ващенко. – К., 2003. – Т. 5. – 335 с.
8. Огнев'юк В. Нація має йти вперед: Актуальність аксіологічних домінант педагогічної спадщини Г. Ващенка / В. Огнев'юк // Освіта. – 2008. – № 21. – С. 4–5.